

Barnläkaren

Nr. 5/2020

Tema | Barnet i kulturen

Musiken och barnets hjärna – vad vet vi idag?

Ellen Key och barnets århundrade

Barndomsskildringar i litteraturen

SVENSKA BARNLÄKARFÖRENINGEN
SWEDISH PAEDIATRIC SOCIETY

DOI: 10.1111/apa.15325

HIGHLIGHTS IN THIS ISSUE

SYSTEMATIC REVIEW OF INITIAL COVID-19 DATA SHOWED Milder CASES AND BETTER PROGNOSIS IN CHILDREN

A systematic literature review of papers published up to March 18 showed that the early data indicated that children had accounted for 1%-5% of diagnosed COVID-19 cases.¹ Ludvigsson's review showed

that children often had a milder disease than adults and that deaths had been extremely rare. Diagnostic findings were similar to adults, with fever and respiratory symptoms, but fewer children seemed to have developed severe pneumonia. Elevated inflammatory markers were less common in children, and lymphocytopenia seemed rare. In the accompanying editorial, Brodin discusses possible mechanisms why COVID-19 is so mild in children.²

LARGER HEAD CIRCUMFERENCES IN ICELANDIC CHILDREN EXCEEDED INTERNATIONAL STANDARDS

Swedish growth references have traditionally been used to monitor the growth of Icelandic children, but it has been unclear how they actually compare with these reference charts or with the World Health Organization's

(WHO) 2006 growth standards. Juliusson et al³ collected longitudinal growth measurements from 199 healthy children in Iceland between birth and 4 years of age. The result showed that their height, weight and, in particular, their head circumference largely exceeded the WHO growth standards. Although the measurements were more comparable with the Swedish references, significant differences were still found. The findings suggest that national Icelandic growth references would be more appropriate.

INFANTS WITH RARE AND CHALLENGING NEONATAL DIABETES CAN BE SUCCESSFULLY TREATED

Neonatal diabetes is rare, and treatment is challenging. From 1998 to 2016, seven infants were treated at the Karolinska University Hospital in Sweden, and a subcutaneous insulin pump was used in six cases.⁴ The

smallest patient started treatment at a weight of 938 g. Parents were able to treat their child at home with the pump, which had well-designed cannulas and tubing for this age group and delivered tiny doses of insulin. The patients stopped insulin treatment at 17-145 days of age, but one relapsed at 4.5 years of age. A mutation was identified in the five patients born after 30 weeks of gestation. The study also revealed that the incidence of neonatal diabetes was higher in the study area than in other parts of Europe.

FAMILY HISTORY OF DIABETES MELLITUS WAS ASSOCIATED WITH LONG-TERM NEUROLOGICAL HOSPITALISATION

Children born into a family with a history of diabetes mellitus (DM) had higher rates of long-term neurological hospitalisation than those who were not, even if their mothers did not have diabetes.⁵ That is the

key finding of a retrospective analysis of all live births and paediatric hospitalisations at Soroka University Medical centre in Israel between 1991 and 2014. Moscovici et al say that the findings emphasise the importance of asking women about any family history of diabetes, even if they do not have it themselves. This could help clinicians to reduce the associated risks between a positive family history and long-term neurological risks in any offspring.

DOI: 10.1111/apa.15350

HIGHLIGHTS IN THIS ISSUE

LIGHTING RECOMMENDATIONS COULD IMPROVE WELL-BEING IN NEONATAL INTENSIVE CARE UNITS

Zores-Koenig et al from the French Neonatal Society reviewed the literature and developed guidelines for light levels in neonatal intensive care units.¹ In summary, neonatal light environments need to be individualised and

neonates should be protected from high light levels during specific care procedures. Alternating periods of light and darkness may be beneficial for neonates before discharge. White comments on the guidelines.²

NEONATES DISPLAYED CORTICAL PERCEPTION OF MATERNAL BREAST ODOURS

Infants born from 32 weeks and possibly earlier, can process low concentrations of maternal odour at a cortical level. That was the conclusion reached by Frie et al³ when they exposed 45 newborn infants, born at

28-41 weeks, to cloths containing their own mother's breast odour and freshly laundered control cloths for 10 seconds. Near-infrared spectroscopy measured cortical activation in their olfactory processing areas during the test.

SCANS SHOWED THAT READING TO PRESCHOOL-AGE CHILDREN AFFECTED THEIR BRAIN STRUCTURES

Researchers in the United States and Israel scanned the brains of 47 preschool children with magnetic resonance imaging.⁴ Their parents completed a questionnaire about whether

they read aloud to their child, how often and the degree of interaction during reading. The results indicate that children who grow up in reading-friendly environments may start to form nerve pathways in the brain that could facilitate the learning to read process. Discussing the text being read was particularly beneficial. The study also showed a connection between a home environment that encouraged reading and children's cognitive skills.

MENTAL HEALTH ISSUES AND BULLYING IN OVERWEIGHT AND OBESE CHILDREN

Hammar et al⁵ studied the association between weight, mental health and being bullied, by following a Swedish prospective cohort of 573 children from the womb to the age of 12.

They showed that children who were overweight or obese were more likely to be bullied. A bivariate analysis showed that obese girls reported significantly more behavioural problems than their normal weight and overweight peers.

COVID-19 IN CHILDREN EXPLORED BY FREE VIRTUAL ISSUE

Our COVID-19 articles are being compiled into a free virtual issue, which is continuously being updated.⁶ The additions include Dayal, who highlights the urgent need for guidelines for managing COVID-19 in children with

comorbidities,⁷ and Khoo and Lantos,⁸ who outline some of the ethical lessons learned from the pandemic. Another important issue covered is which role children play in the transmitting the virus that causes COVID-19.

Barnläkaren

Tidningen Barnläkaren utkommer med sex nummer årligen och är Svenska Barnläkarföreningens medlemstidning.

Ansvarig utgivare

Lena Hellström-Westas
E-mail: ordf@barnlakarforeningen.se

Chefredaktör/Annonsskontakt

Margareta Munkert Karnros
info@barnlakaren.se

Vetenskapsredaktör

Ulrika Ådén
ulrika.aden@ki.se

Kulturredaktör:

Göran Wennergren
info@barnlakaren.se

Manuskript insändes

per mail till:
Margareta Munkert Karnros
info@barnlakaren.se

Prenumerationsärenden

och adressändringar
Meddelas per mail till:
info@barnlakaren.se

Layout

Åsa Moréus

Tryck

DanagårdLiTHO

Redaktionsråd

Anna Undeman Asarnej
Hugo Lagercrantz
Ulrika Ådén
Josef Milerad
Göran Wennergren

Omslagsbild

iStock photos

Innehåll

LEDARE		5
REDAKTÖRENS RUTA		6
TEMA: BARNET I KULTUREN		
Rousseau om det goda och fria barnet <i>Marianne Molander Beyer</i>		8
Ellen Key och barnets århundrade <i>Ronny Ambjörnsson</i>		10
Barnkulturhjärnan <i>Hugo Lagercrantz</i>		12
Barn och barndom i litteraturen <i>Carl Lindgren</i>		14
Vad betyder musiken och ett instrument för mitt barn <i>Karl Rombo</i>		16
Det sjuka barnet i den nordiska konsten <i>Göran Wennergren</i>		18
VETENSKAP		
Musiken och barnets hjärna <i>Ulrika Ådén</i>		24
KULTURKRÖNIKA		
Jiddisch i likkällaren <i>Salomon Schulman</i>		26
BOKRECENSION		
Barnsjukhuschefen söker efter sina rötter <i>Hugo Lagercrantz</i>		28
KALENDARIUM		30

Hösthälsningar från BLF

Hösten har börjat och mycket har nu återgått till den vanliga vardagslunken, även om pandemin kommer att fortsätta att sätta sina spår under det närmaste året. Enligt WHO bör vi räkna med att det tar två år innan pandemin är över. Efter en omväxlande vår, som dominerades av oro och sorg över hur pandemin drabbade vårt land och världen, blev sommaren ett välkommet andningshål där vi åter fick känna oss mer normala igen. Många har till och med känt att årets sommarsemester var ovanligt vilsam och skön då restriktionerna medförde att vi behövde ta det lugnare.

Jag hoppas också att sommarlovet bidragit till att minska den oro över pandemin som även drabbade många barn under våren. I Anna Sarkadis forskningsrapport "Barn och ungas röster om corona" (kan laddas ner på BLFs hemsida), som publicerades under sommaren, visas hur även förskolebarn har oroat sig för sina mor- och farföräldrars hälsa och överlevnad. Denna stress är något som vi barnläkare måste vara uppmärksamma på i vårt möte med barn. Vi behöver även fundera över hur olika typer av restriktioner i vår verksamhet, t.ex. för föräldrar att vara med sina nyfödda eller sjuka barn, kan få för konsekvenser. Vi har nu lärt oss att Covid-19 är en mångfacetterad infektion som kan ge många olika symtom – vissa blir extremt sjuka och några får inga symtom alls – och de immunologiska responsen är svåra att förstå (jag är neonatolog vilket kanske förklarar saken). De flesta barn blir inte särskilt dåliga av covid-19, men under senare delen av våren blev det uppenbart att några blivit svårt sjuka i det tillstånd som WHO och Svensk Barnreumatologisk Förening nu benämner MIS-C (Multisystem Inflammatory Syndrome in Children and Adolescents with COVID-19) med behov av intensivvård och kraftfull immunmodulerande behandling.

Förutom att de drabbade barnen behöver högt kvalificerad vård så behöver vi mer kunskap och forskning om detta helt nya svåra

sjukdomstillstånd. En förutsättning för att bibehålla hög medicinsk kvalitet och utveckling inom våra olika pediatrika områden är att vi fortsätter att hålla oss uppdaterade och pålästa, inte bara om covid-19. Genom systematisk utvärdering och forskning kan vi bidra till att förkunskapsläget framåt. Det är viktigt att både vi själva och våra arbetsgivare under det kommande året skapar möjligheter för både fortbildning och utbildning. Barnveckan, en av våra viktigaste mötesplatser för dessa frågor, fick tyvärr ställas in i år men kan förhoppningsvis hållas nästa år. Inställda SK-kurser under pandemin är ett stort akut bekymmer för Barnläkare under utbildning (BLU) och ett problem för hela pediatriken i ett längre perspektiv, och här måste vi hitta nya vägar. BLFs "webinars" under våren har varit mycket uppskattade och formatet kan vara en väg framåt för våra utbildningsbehov, men även lokala och regionala initiativ behövs. Kontakta gärna BLFs styrelse, delföreningar eller intresseföreningar med förslag!

Vi barnläkare har mycket kunskap och många viktiga uppgifter att fylla för att bidra till att barns och ungas hälsa och utveckling blir så bra som möjligt även under pandemin. Men - se till att ni också får avkoppling och återhämtning – kanske i höstens svampskogar!

Lena Hellström Westas,
ordförande, Svenska
Barnläkarföreningen

**DET ÄR INTE KONSTIGT.
VÅRA BARN VILL VARA MED.**

PG 90 00 71 - 2 www.rbu.se

RBU

Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar

I dessa tider då en tung börda vilar på kulturbranschens axlar och missnöjet över regeringens hantering bara tycks trappas upp, känns det bra att låta detta nummer genomsyras av just kultur. Att kultur fyller många funktioner och bidrar på ett mångfacetterat sätt till samhällsutveckling, hälsa och välbefinnande, är väldokumenterat. Anledningen att jag själv aldrig ifrågasatt dess värde, är till stor del tack vare min färgstarka farmor och på det sätt hon präglade sin omgivning. Under mina första åtta år visade hon genom hela sitt väsen i ett fantasifullt bohemiskt hem med dofter av oljefärg och terpentin, att kultur som en del av livet är minst lika viktigt som hjärtats slag. Ibland lades bilderbok, block och penna fram med den vänliga uppmaningen ”skissa av”. Skönheten och självklarheten i hennes lätt raspiga skira sångröst ovanför mitt huvud till det dämpade ljudet av eldens knaster från gjutjärnsspis, ligger outplånligt i mitt minne. Var och en av er har helt egna unika upplevelser med ert alla första möte med kultur, kanske i form av en kär bilderbok, ett instrument, en konsert, teaterföreställning eller konstutställning.

Fascinerande är att vi människor har producerat kultur i tusentals år tillbaka. 2018 skrev The Independent om en forskargrupp i Asien som upptäckt vad man tror är världens äldsta målning. Kan ni tänka er att den var 40 000 år gammal? Det är det äldsta figurativa konstverket som hittills någonsin har påträffats. Vi människor är en kreativ och uttrycksfull art som generationerna igenom uppenbarligen alltid uppskattat upplevelsen av kultur i olika uttryck och former.

En avgörande faktor för att människan blivit en kulturell varelse är, enligt Hugo Lagercrantz, att hjärnan utvecklas hos oss under mycket lång tid, faktiskt långt upp i 20 års-åldern. Jämför vi med våra släktingar aporna så är deras hjärnor färdiga redan vid tre års ålder, vilket förklarar denna markanta skillnad i utvecklingsmöjligheter.

Våra temaredaktörer har samlat in en rad intresseväckande artiklar om allt från litteratur, musik och språk till skildringar av historiska frontfigurer som Ellen Key, författarinna, debattör och en av förkämparna för kvinnlig rösträtt samt en modernare barnuppföstran och Jean-Jacques Rousseau, en av upplysningstidens stora tänkare, som haft stor betydelse inom inte bara litteratur och politik utan även pedagogik. Göran Wennergren tar med oss på en resa i den nordiska konstens värld kring sekelskiftet 1900. Vi får möta det sjuka barnet i olika miljöer och gripande stämningar. Konstnärernas skildringar av händelser som lämnat djupa avtryck i deras sinnen, kan lätt associeras med dagens aktuella berättelser om sjukdom, människor, livets mörker och spirande hopp.

Trevlig läsning!

Margareta Munkert Karnros

Margareta Munkert Karnros

Temaredaktörer i detta nummer: Hugo Lagercrantz och Göran Wennergren

Hugo Lagercrantz Göran Wennergren
Foto: Ewa Rudling

Hugo Lagercrantz är emeritusprofessor i pediatrik vid Karolinska institutet och chefredaktör för Acta Paediatrica. Under de senaste åren har han mest intresserat sig för hjärnans utveckling och medvetandets uppkomst. Han är ledamot i Karolinska institutets kulturråd och har skrivit artiklar bl a för Dagens Nyheters kultursida. Han har också utgivit ett flertal böcker, senast: Hjärnbrus (Carlssons 2015), Mitt medvetande (Atlantis 2015) Infant brain development (Springer-Nature 2016), och Upptäckter för livet (Carlssons 2019).

Göran Wennergren är seniorprofessor i pediatrik vid Göteborgs universitet och överläkare vid Drottning Silvias barn- och ungdomssjukhus i Göteborg. Forsknings-

mässigt har han ägnat sig åt astma och allergi hos barn samt åt plötslig spädbarnsdöd. Göran Wennergren har varit ordförande i BLF samt i BLF:s delförening för allergi och lungmedicin och är ordförande i Stiftelsen Acta Paediatrica. Göran är kultureddaktör i Barnläkaren och bidrar i kulturdelen regelbundet med artiklar om medicinhistoria med pediatrik anknytning, konstpauser och boktips. Senast skrev han om spanska sjukdomen, som i modern tid har återuppväckts från de döda, och i numret dessförinnan om Pesten av Albert Camus.

HJÄLP BARNEN SOM FLYR!

Just nu har vi akuta insatser i bland annat Syrien, Grekland, Italien, Serbien och här hemma i Sverige. Men det räcker inte. Vi behöver din hjälp. Vi behöver bli fler. **Bli Barnrättskämpe på räddabarnen.se**

Vår verksamhet kontrolleras av Svensk Insamlingskontroll. Vårt 90-konto garanterar att dina pengar används så effektivt och ansvarsfullt som möjligt.

Temor i Barnläkaren 2021

	Utgivning:	Materialdag:
1. Acta Paediatrica	28 jan	14 dec
2. Allergi	22 mars	18 feb
3. Nefrologi	24 maj	12 april
4. Neuropsykiatri	22 juli	17 juni
5. Juridik i pediatriken	23 sept	16 aug
6. Ungdomsmedicin	25 nov	21 okt

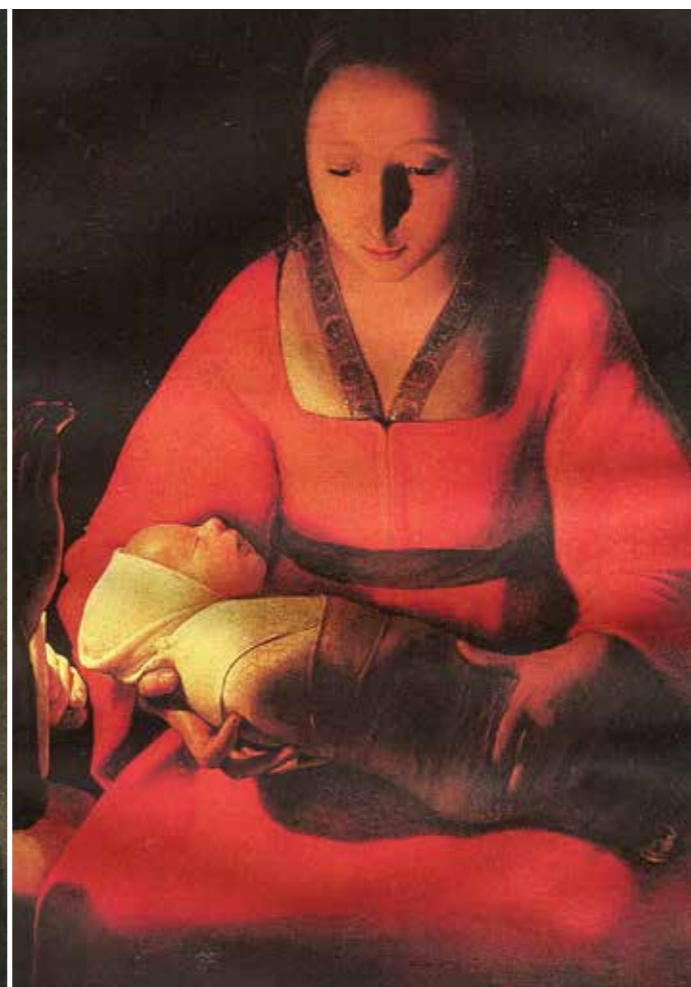
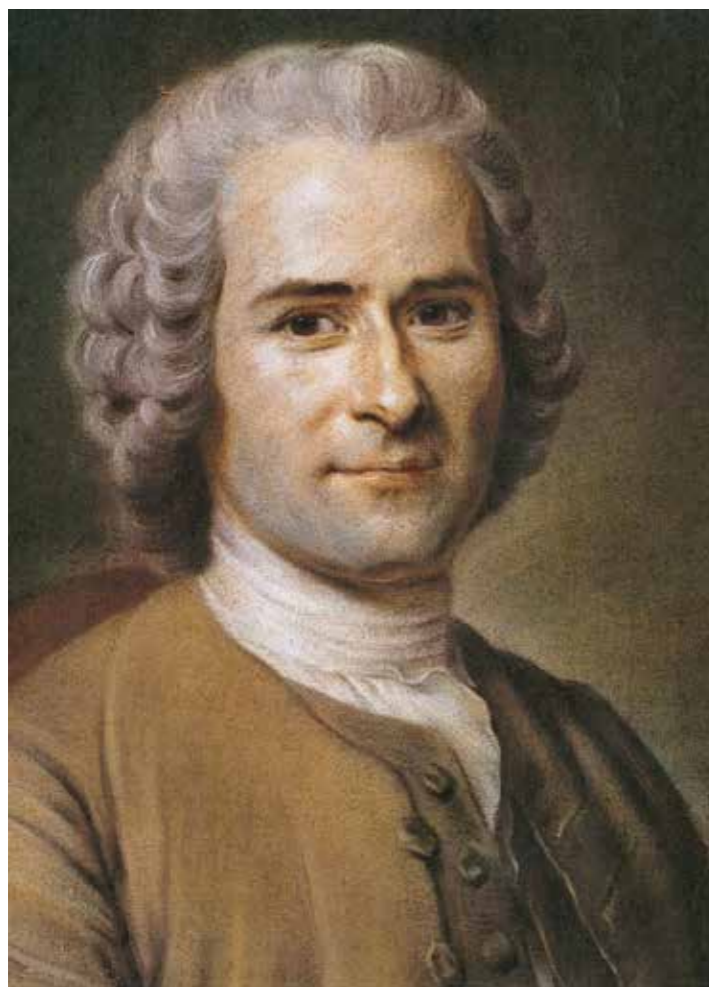
www.barnlakaren.se

För bättre följsamhet

Nu kan du förskriva Canoderm och Miniderm i kombinationsförpackningar. Innehåller 500g pump och 100g tub som är lätt att ta med sig.

Canoderm 5 % kräm (karbamid), Rx/OTC. ATC: D02AE01. Indikationer: Fuktighetsbevarande behandling av torr hud av olika genes och förebyggande av återfall av atopiskt eksem. För fullständig förskrivarinformation och pris, se www.fass.se. Datum för översyn av produktresumén: 2019-10-16. ACO Hud Nordic AB www.aconordic.com. Miniderm 20 % kräm (glycerol). OTC/Ff. ATC: D02AX. Indikation: Torr hud. För fullständig förskrivarinformation och pris se www.fass.se. Datum för översyn av produktresumén: 2019-10-16. ACO Hud Nordic AB www.aconordic.com

Porträtt av Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Pastellmålning av Maurice Quentin de La Tour (1704–1788). Musée Antoine-Lécuyer. Public Domain.

Illustration (av samme konstnär), som visar att man lindade barn, vilket Rousseau ansåg vara fel.

Rousseau om det goda och fria barnet

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), schweizisk-fransk författare och filosof, en av upplysningstidens stora tänkare, har haft stor betydelse inom inte bara litteratur och politik utan även pedagogik. Hans idéhistoriskt fascinerande uppfostringsroman *Émile eller om uppfostran* (1762) kom att få en enastående genomslagskraft i Europa genom sin syn på barnet och anses som ett grundläggande verk för den moderna pedagogiken.

Rousseaus negativa syn på teknikens och vetenskapens inflytande på människan stod i bjärt kontrast mot övriga upplysningsfilosofers framstegsvänliga och förnuftsbaseade ideologi. För Rousseau innebar den enbart "girlinger av blommor längs de kedjor av järn", som fånglade människorna och inte påverkade de grundläggande missförhållandena i det dåtida samhället. Människan är av naturen god och född fri, men av civilisationen hindrad att nå harmoni med sig själv och sina likar. En genomgripande förändring av samhällets organisation måste enligt Rousseau ske, dock inte genom revolutionära metoder utan genom uppfostran.

Barn skulle få vara barn

På 1700-talet var skillnaden mellan vuxna och barn inte definierad och barndomen något som skulle stökas över så fort som möjligt. Rousseau ansåg att barnet skulle vara just barn, inte en minivuxen

som kopierade vuxnas beteende och lärde sig genom böcker, inte uppfostras till en särskild religion, vissa vanor eller fördomar, inte bli en social produkt, som tror och gör vad omgivningen, inklusive kyrkan, kräver.

I Rousseaus roman skildras huvudpersonen Émiles uppfostran i fem etapper, från spädbarnsstadiet tills han själv blir far. Ett uppfostringsprogram anpassat för olika åldrar läggs fram med syfte att bevara Émile god, fri och okonstlad. Den första etappen omfattar perioden från nyfödd till dess att barnet kan gå och tala (1 - 2 år). Det nyfödda barnet är fullkomligt, rent och i perfekt harmoni med sin kropp och sin själ. Barnet lär känna sin kropp i full frihet och får inte lindas, vilket var vanligt på 1700-talet. Nästa etapp, det renaste naturstadiet, barndomen (2 - 12 år), ägnas det aktiva upptäckandet att finna lösningar för att klara tillvaron. Lusten och nyfikenheten att lära genom leken och leva efter sina förnimmelser betonas. Barnet ska inte på-

tvingas värderingar eller kunskap. Det är naturen, verkligheten, inte människor, inte läroböcker som ska ge kunskaper. Reflektioner och abstraktioner ska vänta. Istället tränas kroppen, sinnena och styrkan. Den enda bok som Émile får läsa är Robinson Crusoe, och detta först vid 12 års ålder. Under den tredje etappen, förpuberteten (12 - 15 år), förbereds barnet för ett hantverksyrke, vilket Rousseau anser viktigt för barnets socialisering. Dessutom tränas sensibilitet och förstånd, vilket markerar passagen in i vuxenlivet. Under det fjärde stadiet (15 - 20 år), puberteten, fokuseras Émiles sociala relationer och kärleken för att lära honom behärska moral och etik i en allmänreligiös dimension. Den sista etappen, vuxenlivet, skildrar giftermål, familj och kvinnans uppfostran.

Ingen intellektuell uppfostran för flickor

Barnets frihet är ett nyckelord hos Rousseau, men den är paradoxal, eftersom barnet under hela uppfostran har en lärare. Denne ska emellertid inte vara eller ses som en auktoritet utan som en mentor, en guide, som skapar goda betingelser för elevens lärande och även får honom att känna sina begränsningar. En fullkomlig jämlikhet ska råda mellan elev och lärare. Målet är inte att Émile ska proppas full med kunskap utan lära sig att hitta den själv vid behov. Om eleven säger: "Jag förstår inte," ska läraren svara: "Inte jag heller. Låt oss försöka förstå tillsammans." Så även om Rousseau förkastar förmedling i uppfostran är närvaron av en lärare, som förfogar över elevens frihet, nödvändig för att förbereda honom för hans lycka och kommande frihet. Émile känner sig fri, men är ej fri. Ett stort antal osynliga tvång styr hans beteenden. "Låt honom tro sig vara den härskande, under det att du själv är det!" skriver Rousseau.

Rousseau öppnade blicken för barnets individualitet, åskådning- undervisningens värde samt vilje- och känslolivets dominerande betydelse men har kritiserats hårt för att göra skillnad på uppfostran av pojkar och flickor. Flickorna skulle inte få samma intellektuella uppfostran som pojkarna utan bejaka sin kvinnliga natur och modersroll, vilket till stor del har sin förklaring i hans förakt för den intellektuella, artificiella, aristokratiska salongskvinnan.

Boken brändes på bål

Uppfostringsidéerna som Rousseau gav uttryck för i *Émile* var så kontroversiella att han blev bortjagad från Frankrike och Schweiz och boken brändes på bål. Rousseaus idéer spreds dock snabbt, inte minst till Sverige, där de gav stora avtryck i hovets syn på barnuppfostran, såväl hos Lovisa Ulrika som Gustav III. Rousseau påverkade även Anna-Maria Lenngrens tankar om barndom och uppfostran, Carl Jonas

Love Almquists pedagogiska gärning, Ellen Keys och Astrid Lindgrens syn på barnet. Hans idéer har influerat såväl Montessoris som Freinets pedagogik och ger alltjämt eko i dagens pedagogiska debatt. De återfinns även i de senaste svenska läroplanerna för grundskolan och gymnasiet (2011), där det framhålls att eleven lär sig bäst genom att själv söka kunskap, att varje barn är unikt och att undervisningen ska individualiseras efter varje elevs behov och intressen.

Referenser

1. Bellamy, François Xavier, *Éduquer avec Rousseau*. Clermont-Ferrand: Éditions SOS Éducation (2016).
2. Mansén, Elisabeth, "Angrepp är bästa försvar" i *Kritik och beundran, Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750-1850*, red. Jennie Nell och Alfred Sjödin. Lund: Ellerströms förlag, s. 179-204 (2017).
3. Molander Beyer, Marianne. "Bland kungligheter, diplomater och vetenskapsmän: Kunskapen om Jean-Jacques Rousseau och bilden av hans person förmedlad via resor brev och dagböcker under andra hälften av 1700-talet" i *Kritik och beundran, Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750-1850*, red. Jennie Nell och Alfred Sjödin. Lund: Ellerströms förlag, s. 19-65 (2017)
4. Rousseau, Jean-Jacques. *Émile ou de l'éducation*. Paris: GF Flammarion (2009).
5. Starobinski, Jean. *Jean-Jacques Rousseau, Genomskinlighet och hinder, jämte Boten i soten: Rousseaus tänkande, översättning av Jan Stolpe*. Stockholm: Atlantis (2002).

Marianne Molander Beyer, docent i franska och universitetslektor i språkdidaktik vid Göteborgs universitet, institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborg

E-mail: marianne.molander-beyer@ped.gu.se

Porträtt av Ellen Key (1849–1926) som i skenet av en fotogenlampa läser högt för sina närmaste vänner. Detalj av målningen *Vännerna* av Hanna Pauli (1864–1940), utförd 1900–1907. Foto: Nationalmuseum, Public Domain.

Ellen Key och barnets århundrade

Barnets århundrade heter en bok av Ellen Key som kom ut år 1900. Boken består av artiklar och längre essäer som alla, på olika sätt, handlar om barn och barndom. Ellen Key tänkte sig att barnen under 1900-talet kommer att stå i centrum på ett annat sätt än under det gångna århundradet. Hon ville se en tydligare gräns mellan barn och vuxna.

Under 1800-talet hade barn fått arbeta under nästan samma villkor som vuxna, inom jordbruket som "vallhjon" på avlägsna betesmarker, inom industrin på underordnade sysslor (som kunde vara nog så tunga), inom handeln som springpojkar eller springflickor. Till sammans med andra samhällsengagerade författare ville Ellen Key inskränka barnarbetet. Hon ville att barnen skulle vara barn inom alla samhällsklasser, inte bara inom borgerligheten utan också bland arbetare.

Det finns två olika slags bilder av barn kring sekelskiftet i Sverige. Dels fotografier från arbetsplatser där de äldre arbetarna står i en kompakt rad i sina arbetskläder och unicaboxar (med mat). På bilder från Norrland finns inte sällan en undre rad med arbetare i samma kläder och med samma unicaboxar. De skiljer sig från de vuxna genom att de är mindre till växten. De är barn, pojkar i de tidigaste tonåren.

Uppmuntrade till studiebesök

Till barndomen hör skolan och skolvärlden. Ellen Key var mycket kritisk mot sin tids skola. I folkskolan stod katekesläsning i centrum. Barnen skulle lära sig, helst utantill, Luthers tankar om den kristna läran. Det gjordes ingen skillnad mellan pojkar och flickor. I läroverken, där flickorna var uteslutna, byggde undervisningen också på i huvudsak bokstudier, inte sällan i föräldrad litteratur. Ellen Key ville ändra på detta. Hon ville inte hänvisa barnen bara till böcker, och föreslog att lärarna med sina klasser skulle besöka olika arbetsmiljöer. I den skola där Ellen Key var verksam, Whitlockska samskolan, tog hon med barnen till riksdagen, när man diskuterade ämnen som hade betydelse för barnen, liksom till Stockholms observatorium där barnen fick se in i stjärnsvärldens mysterier – hon ville stimulera barnens nyfikenhet. Alla barn är nyfikna, men skolan dödar, menar Key, deras

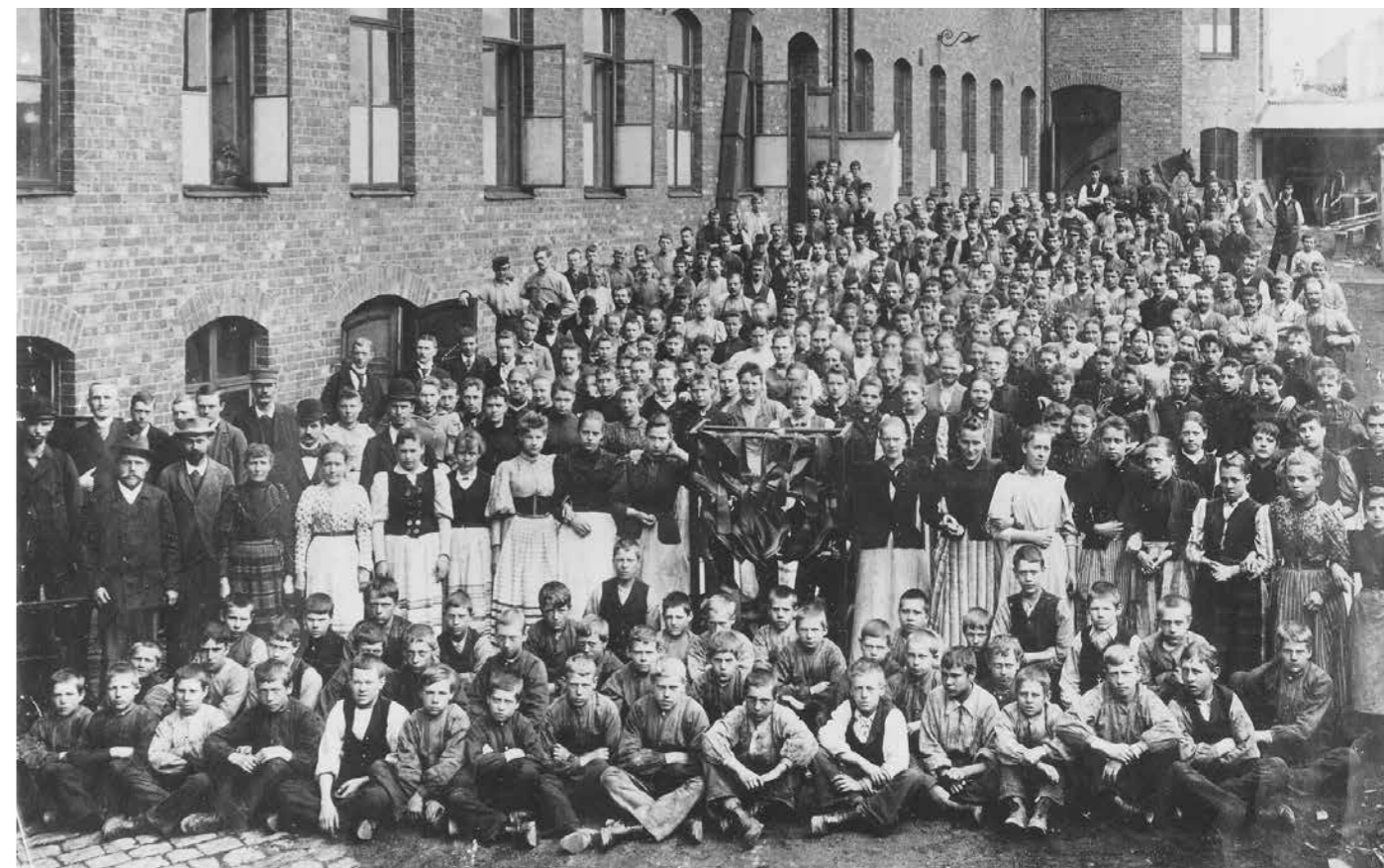

Bild 1. Barnarbetare (längst fram) på Stockholms Skofabrik, 1897. Digitala stadsmuseet, Public Domain.

nyfikenhet. Detta är, skriver hon i en av sina artiklar i *Barnets århundrade Själamorden i skolorna*, resultatet av att de på skolbänkarna tillbragt sitt lif från omkring det sju till omkring det adertonde året, och tillbragt det med att timme efter timme, månad efter månad, termin efter termin, intaga kunskapen först i teskeds, sedan i dessertskeds, slutligen i matskeds-portioner" - alla preparerade av läraren efter någon andra eller tredjehandsframställning. Så förstörs fantasin, iakttagelsen och reflexionsförmågan. I Ellen Keys skola fick eleverna bilda diskussionsklubbar där de lärde sig att argumentera med varandra.

Såg fram emot ett demokratiskt samhälle

Ett mål i Ellen Keys olika pedagogiska projekt var att väcka barnens intellektuella nyfikenhet och ge dem kunskaper. Men kunskap är inte nog. Kunskapen skall syfta till att ge barnet – även det lilla barnet – vad Key kallar bildning. Det är, menar hon, skillnad på kunskap och bildning. Kunskap syftar till att fylla ett tomrum, som till exempel katekesplugg. Men bildning hänger ihop med åsikter, vilka inte kan fylla ett tomrum eftersom de skiftar efter de situationer barnet kan hamna i. Bildning förutsätter kunskap. Kunskaper kan läggas på hög. Men inte åsikter och bildning. Bildning ger oss möjlighet att förstå sammanhang och ta ställning, en uppgift som är nödvändig i det demokratiska samhälle som Ellen Key såg fram emot.

För de riktigt små barnen tänkte sig Ellen Key vad hon kallade "hemkurser", det vill säga att barnens föräldrar slog sig samman och undervisade barnen med en av föräldrarna som lärare. Hon var angelägen om att skolan för de minsta skulle ha en tydlig hemkaraktär med utrymme för kärlek och omsorg, något som knappast rymdes i de traditionella skolorna. Key tänkte sig att barnen skulle omfattas av en imaginär lagbok med bland annat följande rättighetsparagraf: alla barn har rätt till skydd "för såväl själ som kropp mot slag och slit, mot svält och smuts" (aga var en av skolans vanligaste pedagogiska metoder).

Ansåg "Kindergarten" som begränsande

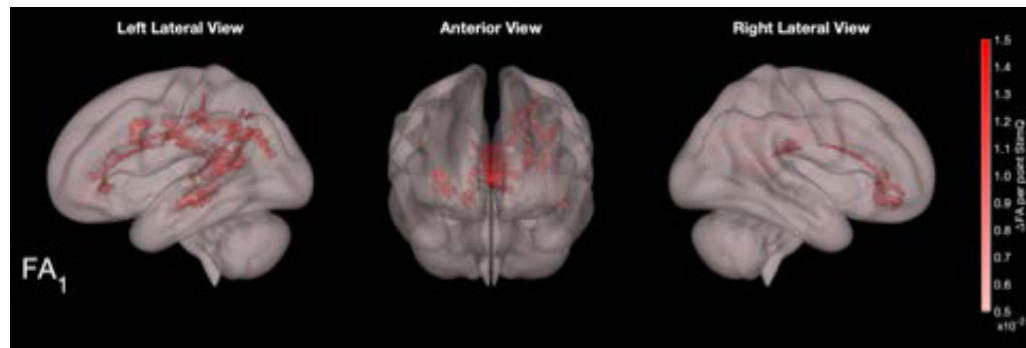
Vi vet naturligtvis inte om vad Ellen Key skulle tycka om vår tids förskola och daghem. Sådana fanns inte i Sverige vid den här tiden. I Tyskland fanns emellertid barntädgårdar, så kallade Kindergarten. Ett besök som Key gjorde i en Kindergarten i Hamburg föll inte väl ut. Där saknades den hemkaraktär som enligt Key borde känneteckna miljöer för små barn. Kindergarten gav heller inte utrymme för den fantasi och kreativitet som alla barn behöver. Kindergarten med alla dess regler och förordningar gör barnen "förkrympta". De blir "utplattade, bakade till små likformade tegelstenar, som sedan i skolan och kasernen inpassas än bättre i det stora preussiska systemet. Och dessa gossar uppläras med lystringsordet "wie ein Soldat" från sitt tredje år". Key använder ordet systematiserad. Kindergarten gör barnen "förkrympta, lillgamlas, fantasilösa, systematiserade..."

De blir systematiserade för att passa in i tidens samhälle. Men det samhälle som Ellen Key såg fram emot var ett samhälle med självständiga människor, kvinnor och män, unga och gamla.

Ronny Ambjörnsson, professor emeritus, Umeå universitet

E-mail: ronny.ambjornsson@umu.se

Fraktionell anisotropi (FA) av regioner involverade i språk- och skrivförmåga, som en indikation på myelinisering (bättre ledningshastighet). FA korrelerar särskilt till ett bokläsnings-score antal böcker i hemmet och tid för högläsning mm). Inverkan av sociala faktorer har justerats.

Foto: Copyright J Hutton et al

Barnkulturhjärnan

Trots människans nära släktskap med apan finns viktiga skillnader i arternas förutsättningar att formas till kulturella varelser. En viktig olikhet är att apors hjärnor är färdigutvecklade redan vid tre års ålder. Hjärnan hos en människa däremot utvecklas ända upp i 20-årsåldern. Genom samspel med andra människor utvecklas väsentliga kulturella verktyg, som språket.

Hur har människan kunnat bli en kulturell varelse till skillnad från människoapan, trots att vi har samma slags gener till åtminstone 98 procent? Den amerikanske psykologen och neurobiologen Michael Tomasello har jämfört apornas (mest schimpanser) och människornas utveckling (1). Han och hans medarbetare testade apungars och barns förmåga att orientera sig i rummet, handha verktyg, skala banan, härma, interagera samt kommunicera nonverbalt. När det gällde anpassning till den fysikaliska miljön var aporna och barnen lika duktiga fram till nio månaders ålder. Men från den åldern börjar barn peka på en lampa, en blomma eller katt, inte för att de vill ha dessa utan för att rikta föräldrarnas uppmärksamhet. De har upptäckt att andra människor kan ha samma syn på omgivningen som de själva. Tomasello kallar detta för niomånaders revolutionen. Viktigt är också ögonkontakten med vårdnadshavarna, vilket saknas hos aporna. Det är just detta som man inte kan uppnå, om man mest låter barnet få sitta med en surfplatta. Vid tre års ålder börjar barnen utveckla kollektiva intentioner. De kan börja göra saker och leka tillsammans med andra barn. Från fyra års ålder kan de sätta sig in i hur andra tänker – ”theory of mind”.

En avgörande faktor för att människan blivit en kulturell varelse är att hjärnan utvecklas under mycket lång tid hos människan. Faktiskt långt upp i 20 års åldern. Medan den är färdig redan efter tre år hos apor. Medan andra djur föds med programmerade beteenden, så måste barnet lära sig det mesta. Kunskaperna förs över genom den sociala kulturen evolutionen. Domän-specifika moduler såsom hjärncentra för social kommunikation, som finns hos alla primater utvecklas särskilt hos homo sapiens. De människor som lyckades använda sina talanger bäst exempelvis för jakt klarade sig i högre grad, helt enligt Darwins teori om ”survival of the fittest”. Enligt en annan teori är den långsamma tillväxten av hjärnan, som medfört att den blivit mycket läroaktig och kan anpassa sig till olika situationer. Dessutom är vi människor hyperkooperativa och kan fånga varandras uppmärksamhet eller med andra ord dela med oss av våra intentioner enligt Tomasello.

Vi talar inte längre om arv eller miljö (nature or nurture) utan man kanske mer kan uttrycka det som att människans utveckling bestäms till 100 procent av arvet och till 100 procent av miljön. Tomasello avvisar Noam Chomskys idéer, om att vi föds med en universell grammatisk förmåga eller Steven Pinkers idé om att vi är försedda med en språkinstinkt. Språket utvecklas genom att barnet pekar och gör pantomimer när det ser en lampa, stol eller hund varvid den vuxne uttalar orden. Just den här gemensamma intentionen är avgörande. Barnet har en fenomenal förmåga att imitera den vuxne. Det börjar

redan när barnet är nyfött och härmar den vuxnes grimaser. Spädbarnet tar till sig alla språkljud och fonem som en magnet, som lagras i de miljontals synapser som bildas i hjärnan varje minut. Efter spädbarnsåret organiseras språkcentrat, så att modersmålet stannar kvar i hjärnan under förutsättning att det hela tiden exponeras för detta. Till skillnad från apor kan människor föra över språket och generationers samlade kunskap till sina barn. Det gäller inte bara språket utan hela det kulturella arvet. Hjulet behöver inte upptäckas på nytt.

En viktig faktor är som nämnts barnets förmåga att imitera och att barnet sannolikt njuter av det. Likaså är det lilla barnet mycket frågvis. Bara förväntan på ett positivt svar kan stimulera dopaminet. Det gäller också barnets behov av att höra sagor. De vill helt enkelt höra hur det förhåller sig. Det verkar som vi har en ständig längtan att få lyssna till berättelser och myter kanske också religiösa sådana.

Människoapan är utrustad med neuron i nedre tinningloben för att kunna igen andra apor, farliga djur, träd med mera. I samma hjärncentra har människan så kallade mormorsneuron, som gör att vi kan känna igen våra närmaste. Tack vare den kulturella gen-evolutionen har detta hjärncentra lärt sig att omvandla exempelvis oxhuvudet till ett A, trädet till ett T och vattnets vågor till ett M, en hand till K osv. På så sätt har vår läs- och skrivförmåga utvecklats (2). Den förbättrades genom att vi skrev alfabetets bokstäver sida upp och sida ner i våra blå skrivböcker i småskolan. Det skall bli intressant och se hur hjärnan påverkas av att barn idag mest läser och skriver på skärm. Hjärnan hos barn som växer upp i en bokläsande miljö har dock visat sig utvecklas bättre (3, se figur).

Referenser

1. M.Tomasello: *Becoming human*. Harvard University Press, Cambridge Mass. 2019
2. S.Dehaene: *Reading in the brain*. Viking.N.Y.2008
3. J.Hutton et al: *Associations between home literacy environment, brain white matter integrity and cognitive abilities in preschool-age children*. *Acta Paediatrica* 109:1376-1386, 2020.

Hugo Lagercrantz, temaredaktör i detta nummer (se foto i presentationen på sidan 6), emeritusprofessor i pediatrik vid Karolinska institutet och chefredaktör för *Acta Paediatrica*

E-mail: hugo.lagercrantz@ki.se

Har du tid att vänta?

Med **HemoCue WBC Diff** har du provsvaret inom 5 minuter.

- Infektionsmarkör – bakteriell infektion eller virus
- Uteslut allvarliga hälsotillstånd
- Undvik väntan både för dig själv och patienten

Optimera arbetsflödet på mottagningen och undvik väntetiden för provsvar från labb.

Ett snabbt och tillförlitligt resultat gör att du kan fatta beslut om eventuell behandling med patienten fortfarande framför dig.

För mer information besök hemocue.se

HEMOCUE

Barns fantasi fungerar inte sämre för att kroppen gör det.

MinStoraDag hjälper svårt sjuka barn att förverkliga sina önskedrömmar.

Stiftelsen
MIN STORA DAG
www.minstora.org

MinStoraDag har ett 90-konto och gränslas därför årligen av Stiftelsen för Insamlingskontroll. Stöd oss på PlusGiro: 900513-3 eller Bankgiro: 900-5133.

Foto: Alamy Photos

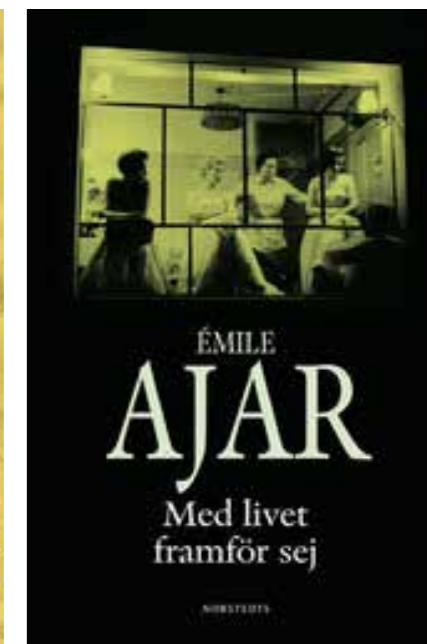
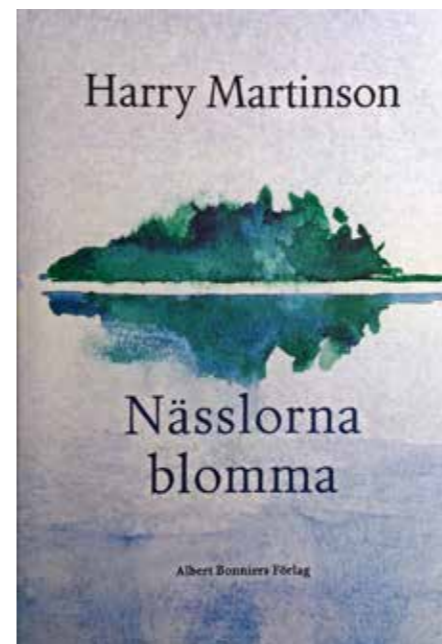
Barn och barndom i litteraturen

Utsatta barn som befinner sig i en svår situation berör och väcker frågor. Detta oavsett om handlingen utspelar sig i en tidningsartikel, på gatan utanför eller i en bok. Kommer barnet att klara av utmaningen det utsätts för? Hur kommer det att gå till? Intresset för hur och om de mest sårbara individerna i vårt samhälle klarar av de hinder som kommer i dess väg, får oss att vilja veta mer. Carl Lindgren, barnläkare och tidigare kulturredaktör för *Barnläkaren*, berättar mer om detta tema genom att lyfta fram några kända bokklassiker genom tiderna.

Det är en allmän uppfattning att för att bli en bra författare måste man ha genomlidit en svår barndom. Sett till vår egen litteratur kan detta påstående äga en viss giltighet. Vi behöver bara tänka på August Strindberg, vars första kapitel i *Tjänstekvinnans son* (1886), har titeln "Rädd och hungrig". Harry Martinson skriver i sin självbiografi *Nässlorna blommar*, (1935) "Jag frös vid min barndoms härd." Barndomen kan också upplevas som varm och kärleksfull men utspela sig under svåra materiella förhållanden som i Moa Martinsons i *Mor gifter sig*, (1936) eller Eyvind Johnsons *Nu var det 1914* (1934). Men vår kanske största stilist, Hjalmar Söderberg, beskriver sin barndom i *Martin Bircks ungdom* (1901) som "en lycka, som fyllde dagen och aftonen och trängde ända in i nattens drömmar och morgonen var lyckan själv." Frånsett autofiktionen har barn sällan haft en roll i skönlitteraturen. Det skedde först efter romantikens genombrott, när Wordsworths skrev "the child is the father of man" i dikten *My heart leaps up* (1802). Den första engelskspråkiga bok med ett barn som protagonist var Charles Dickens *Oliver Twist* (1838).

Gripande skildringar av utsatta barn berör

Skönlitterära skildringar av barn och barndom kan grovt indelas i två kategorier. Dels beskrivs det värnlösa, utsatta eller övergivna barnet, dels det kompetenta och företagsamma barnet. Den förstnämnda kategorin dominerar. Några exempel kan illustrera detta. Första delen av Maxim Gorkijs självbiografiska svit, *Min Barndom* (1913), har alla ingredienser för utsatthet. Där finns fattigdom, sjukdom olika former av fysiskt våld och barnarbete. Anderz Harning växte upp med två föräldrar som var nazister. I boken *Stålbadet* (1972) beskriver han hur fadern slog honom med en livrem och kallade honom för "satans öhrya". Jan Myrdals *Barndom* (1982) är en svidande uppgörelse med en mor och en far som prioriterade framgång utanför hemmet före den lille son som de lämnade kvar hos släktingar och hembiträden. Susanna Alakoski beskriver i *Svinalängorna* (2006) hur en flicka drivs in i en återvändsgränd som handlar om att till varje pris skydda föräldrarna från insyn. Man skvallrar inte på mamma och pappa när de under perioder ligger utslagna och varken lagat mat, städar eller tvät-

tar. I Birgitta Trotzigs *Dykungens dotter* (1985) uppfattas det utomäktenskapliga och önskade barnet som en varelse uppdragen ur dyn som aldrig kan älskas av sin mor. Samtidigt är boken en allegori över det ofullbordade folkhemmet och det sociala arvet. Än värre är situationen för den avvikande och krävande pojken Ben i Doris Lessings *Det femte barnet* (1988). Han får ingen kärlek utan bara förakt av sina föräldrar. Han är egendomlig och motbjudande redan från födelsen: "Det var inte något vackert barn. Han såg inte ens ut som ett barn. Han öppnade ögonen och såg rätt upp i moderns ansikte. Blicken var skarpt fokuserad och gröngul, som två klickar såpa."

Handlingskraftiga ensam barn som huvudkaraktärer

Den andra kategorin är barn som i en utsatt situation inte låter sig kuvas utan visar en förvånande handlingskraft och kreativitet. Pojken Momo i Emil Ajars *Med livet framför sig* (1975), vars mor är prostituerad, är omhändertagen av den tidigare bordellmamman Rosa. Hon blir allt mer senil och sjuk och omhändertagandet blir ombytt. Samtidigt som han skaffar henne mat och sköter hennes hygien letar han efter sin far i de multikulturella pariskvarterna. Reine i P C Jersilds roman *Barnens Ö* (1976) tänker inte åka på kollo som mamma Harriet har bestämt. Han har andra planer för sommaren med sin Puma-ryggsäck, den gamla tygapan Jocke, en värdefull anteckningsbok och Guinness Rekordbok utforskar han den äventyrliga sommaren i Stockholm med banets naivitet men den vuxnes reflektionsförmåga. Oscar Schell heter den nioårige gossen i Jonathan Safran Foers roman *Extremt högt och otroligt nära* (2006). Han är ett brådmoget barn som intresserar sig för astronomi och korresponderar med Stephen

Hawking, men förlorar sin far vid attentaten mot WTC i New York. I en gammal vas hittar han en nyckel och en lapp med namnet Black skrivet. Med hjälp av New Yorks telefonkatalog och en detektivs iver söker han upp alla med det namnet för att få ytterligare ledtrådar om sin far. Att han heter Oskar kan vara en blinkning till en annan Oskar i Günther Grass, *Blecktrumman*, (1959) som ramlade ner för en trappa när han var tre år gammal. Han beslutade sig för att sluta växa, men utvecklade samtidigt en vuxens betraktelsesätt och handlingskraft. Men givetvis finns också beskrivningar av barn som växer upp under normala förhållanden och som tacklar de svårigheter som hör livet till med jämnmod som Bertil Malmbergs Åke i *Åke och hans värld* (1924) liksom Ingemar i Reidar Jönssons *Mitt liv som hund* (1983).

Carl Lindgren, med dr, barnläkare och författare.

E-mail: doktorcal@ yahoo.se

Karl Rombo berättar om utmaningarna i balansen mellan inkludering och att låta utvecklingen ha sin gång genom att hitta den väg som passar en själv bäst, med sina egna ”verktyg”, i detta fall ett instrument. Foto: iStock

Vad betyder musiken och ett instrument för mitt barn?

För snart tio år sedan, den 27 december 2010 föddes Karl Rombos dotter i vecka 24 + 5, på Karolinska Sjukhuset i Stockholm. Det var en händelse som förändrade hans liv, ledde till nya synsätt och värdefulla insikter. Det gör det än idag.

Jag sitter nere i köket och skriver och hör hur hon sjunger och spelar gitarr uppe på övervåningen. Jag känner inte igen det hon spelar. Det betyder nog att det är en av hennes egna sånger. Troligtvis handlar den om kärlek. Eller vänskap. Eller att vara egen och annorlunda men ändå sig själv. Jag hör att hon inte är medveten om att jag sitter här nere och lyssnar. Hon är själv i stunden och musiken flödar ur henne.

Jag hör att hon har blivit snabbare på att byta ackord med vänsterhanden på greppbrädan. Men med andra handen slår hon an alla strängarna på en gång med en liten krasch. Finmotoriken i högerhanden räcker inte till för att kunna plocka en sträng i taget. Det är hennes milda men ändå påtagliga hemipares som gör sig påmind. En av få funktionsnedsättningar som finns kvar från hennes tuffa start. Det svider till i mig. Jag vet att hon vet. Att hon aldrig kommer kunna spela gitarr precis så bra som hon själv vill.

Hon sjunger fantastiskt. Jag vet, att hon vet. Att hennes fäniigt stolta pappa inte är den enda som tycker så. Hon leker med rösten och tar ut svängarna från skrovligt mörk till inställsamt ljus. Ibland är hon en

aning hes och beslöjad. En invand tanke kommer upp att det är hennes dagliga steroider som spökar. Men jag har hört henne sjunga helt friktionsfritt förut när hon varit riktigt uppvärmd. Så ingenting mer än hon själv kommer kunna hålla henne tillbaka med sången. Och numera vet jag att det betyder något för henne.

Intresset för olika instrument och vägen mot insikt

När hon fyllde fyra ville hon börja spela ett instrument. Som sin storebror. Valet föll på violin. Jag ville tro att hon skulle växa i sin kämpaglöd när stråkhanden, den högra, inte räckte till för att hålla jämna steg med vännerna. Men hon orkade inte. Lusten försvann. Hon började med piano istället, men där slutade hon lika snart när högerhandens seghet återigen höll henne tillbaka. Jag minns tydligt hur vilsen hon var när hon frågade varför just hon inte skulle kunna spela. Men vi pratade inte om det. Beslutsamma som vi var ville vi inte att hon skulle begränsas av sin funktionsnedsättning utan peppade henne att fortsätta kämpa och prova. Och som hon provade. Och som hon

kämpade. Men cello krävde också sin stråkhand och klarinetten med sina små knappar var inte ens att tänka på. Så småningom började alla avslut sätta spår och vilsheten i henne förbyttes till sorg och besvikelse. Självkänslan började vackla. Då pratade vi om det för första gången. Att det inte var hon som gjorde fel. Utan att det var som det var. Hennes högerhand kunde tränas men kanske aldrig bli så bra som hon själv ville.

Lösningen hon själv kom fram till var lika enkel som osentimental. Hon behövde ju bara hitta ett instrument man kunde spela med en hand. Och efter det tog det inte lång tid innan hon hittade sitt eget. Valthornet! Det var inte bara ett av världens vackraste instrument. Det passade henne perfekt.

Och jag förstod. I vår välvilja att inte begränsa henne hade vi i själva verket berövat henne alla förutsättningar att lyckas. Jag, som pappa, tyckte att det var fult att fokusera på att man skulle bli bäst. Men jag tappade bort min skyldighet att låta henne äga möjligheten till att bli så bra som hon själv ville. Att ingen mer än hon själv skulle sätta begränsningen för vilka känslor hon ville ge uttryck för i sin musik. Att resultatet inte var förutbestämt på grund av en dålig hand eller så avlägset att det var hart omöjligt att nå.

Möjlighet till totalt fokus i stunden

Jag fortsätter lyssna på henne däruppe. Nu har hon musiken i sin hand. Och lusten. Vad betyder musiken för henne idag? Vad betyder den inte? Musiken har givit henne en plats att växa. Trots tuffa erfarenheter har den lärt henne att komma vidare. Musiken har givit henne koncentration. Den har givit henne vila. Den har givit henne

träning. Musiken har gång på gång tvingat neuronerna i hennes hjärna att koppla om och koppla rätt. Den har givit henne en insikt i tusentals andra människors tankar och känslor. Varje melodi har berättat om århundraden av historier och öden. Allt har blandat sig med hennes egen värld och skapat något nytt. Hon har den begåvningen. Att lyssna och göra musiken ny igen.

Men kanske viktigast har musiken givit henne det tillstånd hon är i precis just nu. Möjligheten till totalt fokus i stunden, i kontakt med musiken och sig själv – det som kallas ”flow”. Det går att nå på många olika sätt men oavsett vilket kan jag inte tänka mig något mer läkande. Vare sig man är en helt vanlig tjej eller för tidigt född i vecka 24+5 med nedsatt lungfunktion och svag motorik i högerhanden.

Karl Rombo, ordförande Svenska Prematurförbundet och underläkare innan AT, Danderyds Sjukhus

E-mail: karl.rombo@gmail.com

90 SVENSK INSAMLINGS KONTROLL

HJÄLP FLER SJUKA BARN ATT FÅ EN STOR DAG!

GE EN GÅVA PÅ BG 900-5133

Hjälpt oss att göra fler sjuka barns drömmar till verklighet. Din gåva gör skillnad!

www.minstoradag.org

MIN STORA DAG

Bild 1. Albert Edelfelt, *Ett barns likfärd*, 1879. Antells samlingar, Ateneum, Finlands Nationalgalleri. Foto: Finlands Nationalgalleri. CC, Upphovsrättsfri.

Det sjuka barnet i den nordiska konsten

Många konstnärer har fångats av det sjuka barnet som motiv, inte minst under decennierna kring sekelskiftet 1900. Finlandssvenske Albert Edelfelt återger gripande livets nederlag i ”Ett barns likfärd” medan Helene Schjerfbeck i stället skildrar det spirande hoppet i ”Konvalescenten”. Andra konstnärer har bearbetat sina egna minnen, som norska Christian Krohg och Edvard Munch. I de olika versionerna av ”Det syke barn” återvände Munch gång på gång till minnet av sin tuberkulossjuka syster. I Sverige målade Carl Wilhelmson ”Det sjuka barnet” i stram västkustmiljö.

Albert Edelfelt (1854–1905) kom från en bildad finlandssvensk familj. Han visade tidigt talang för teckning och samtidigt som han gick i läroverket fick han lektioner på Finska Konstföreningens ritskola. När han var 19 år fick han stipendium för konststudier utomlands och kom snart till Paris.

Edelfelt bodde omväxlande i Paris och i Finland. Den gripande ”Ett barns likfärd” målades sommaren 1879 i Borgås skärgård (Bild 1).

En av Edelfelts mest berömda tavlor är ett porträtt av Louis Pasteur. Numera hänger det på Musee d’Orsay. Edelfelt kände Pasteurs son Jean Baptiste och kom på så sätt i kontakt med den store vetenskapsmannen och fick måla hans porträtt. Från början hade Edelfelt tänkt skänka porträttet till Pasteur men det köptes i stället av franska staten. Pasteur hade dock blivit så förtjust i målningen att han själv ville ha den. Edelfelt lovade då att måla en kopia åt Pasteur. Till sin hjälp fick Edelfelt en ung konstnärinna från Helsingfors. Den unga assistenten var ingen mindre än Helene Schjerfbeck.

Det spirande hoppet

Helene Schjerfbeck (1862–1946) växte upp under fattiga förhållanden i en finlandssvensk familj i Helsingfors. Redan som barn visade hon sig vara skicklig tecknare och hon fick tidigt börja sina konststudier på Finska Konstföreningens ritskola. När hon var 18 år fick hon ett stipendium som gjorde att hon kunde fortsätta sina studier i Paris.

Sommaren 1887 inbjöds Helene Schjerfbeck av konstnärsvänner till St. Ives i Cornwall, där en konstnärskoloni hade bildats. Schjerf-

beck trivdes och stannade i nästan ett år. Vårvintern 1888 målade hon ”Konvalescenten” (Bild 2). Modellen var en livlig sexårig flicka som fick ledigt från skolan för att sitta modell. Tavlan ställdes ut på Salongen i Paris och fick ett fint mottagande. Finska Konstföreningen köpte in målningen som på så sätt kom till konstmuseet Ateneum i Helsingfors.

Målningen visar inte bara ett sjukt barn utan den lyfter fram tillfrisknandet och den återvändande livskraften genom den grönskande kvisten som flickan håller i. Kvistens skott tyder på vår och kan ses som symbol för tillfrisknande.

Långt senare kom Helene Schjerfbeck tillbaka till motivet i ”Konvalescenten”. När hon var 75 år lärde sig Schjerfbeck litografi och gjorde en ny tolkning av motivet (Bild 3). En lustig sak med litografin är att den är spegelvänd i förhållande till oljemålningen. Schjerfbeck tecknade bilden på plåten på samma sätt som i målningen. Därför blev bilden spegelvänd när den trycktes på papperet.

De sista åren av sitt liv bodde Helene Schjerfbeck i Saltsjöbaden utanför Stockholm.

Minnen av lungsjuka systrar

Christian Krohgs ”Syk pike” från 1881 är en vacker och känslig målning (Bild 4). Krohg hade förlorat sin mor och en syster, Nana, i tuberkulos. Tavlan anses också ha påverkat Edvard Munch i hans utformning av ”Det syke barn”. Gemensamt har tavlorna den bleka flickan, gungstolen, filten över benen och den vita kudden bakom huvudet.

Bild 2. Helene Schjerfbeck, *Konvalescenten*, 1888. Ateneum, Finlands Nationalgalleri. Foto: Finlands Nationalgalleri/Yehia Eweis. CC, Upphovsrättsfri.

Bild 3. Helene Schjerfbeck, *Konvalescenten*, 1938–1939, litografi. Antells samlingar, Ateneum, Finlands Nationalgalleri. Foto: Finlands Nationalgalleri/Hannu Pakarinen. CC, Upphovsrättsfri.

Edvard Munch (1863–1944) kom från en välkänd norsk släkt med många intellektuellt begåvade personer. När Edvard bara var 5 år dog modern i tuberkulos. Också Edvards syster Sophie dog i tuberkulos. Hon blev 15 år. Edvard var då 14.

Edvard Munch fick sitt genombrott med målningen ”Det syke barn” (Bild 5). Den sjuka flickan sitter i en gungstol med grönt täcke över knäna och en stor, vit kudda bakom rygg och huvud. Blicken är trött under ett tungt ögonlock och kinden är närmast genomskinligt blek. Det röda håret framhävs av den vita kudden. En kvinna sitter med böjt huvud bredvid henne och håller hennes hand. Åskådarens ögon dras till flickans ansikte och kvinnans böjda huvud. Det övriga blir perifert i dubbel bemärkelse.

Målningen måste ses som en bearbetning av minnet av den lungsjuka systemen Sophie, men som modell engagerade Munch en ung flicka.

Bild 4. Christian Krohg, *Syk pike*, 1881. Nasjonalmuseet, Oslo. Foto: Nasjonalmuseet. Fritt icke-kommersiellt bruk (CC-BY-NC).

Mostern Karen satt modell för den sörjande kvinnan.

Munch fick kritik för målningen som ansågs ofullbordad. Några år senare målade han ”Vår” som är mer traditionellt utförd, kanske som en påverkan från kritiken (Bild 6). Den unga flickan och den äldre kvinnan påminner om den förra tavlan. Flickans allvarliga, trötta och gråbleka ansikte samt den blodstänkta näsduken står i stark kontrast till de blommande krukväxterna i det öppna fönstret som släpper in sol och vårvindar. Munch återvände flera gånger till det första motivet med den sjuka flickan. Det finns sex versioner av oljemålningen. En finns på Göteborgs konstmuseum och en på Thielska Galleriet. Komposition är densamma men färgerna ändras (Bild 7).

Svensk västkust

Carl Wilhelmson (1866–1928) är välkänd för svensk publik. Han föd-

Bild 5. Edvard Munch, *Det syke barn*, 1885–1886. Nasjonalmuseet, Oslo. Foto: Nasjonalmuseet/Børre Høstland. Fritt icke-kommersiellt bruk (CC-BY-NC).

Bild 6. Edvard Munch, *Vår*, 1889. Nasjonalmuseet, Oslo. Foto: Nasjonalmuseet/ Børre Høstland. Fritt icke-kommersiellt bruk (CC-BY-NC).

des och växte upp i Fiskebäckskil. Pappan drunknade vid en fartygsföreläsning när Carl var 9 år. För att kunna försörja sig och barnen öppnade mamman handelsbod i hemmet. Carl utbildade sig till litograf i Göteborg samtidigt som han studerade teckning och måleri, bland annat för Carl Larsson.

Under flera år vistades Carl Wilhelmson i Paris men på sommarna kom han hem till Fiskebäckskil. "Det sjuka barnet" är målad där sommaren 1896 (Bild 8). Det är Carl Wilhelmsons mor Mathilda som står böjd över barnet och ger det något att dricka. Wilhelmsons syster Anna står i dörröppningen och Emma Christensson, som var vän till familjen, sitter tankfullt på pallen. På pinnstolen ses en medicinflaska. Partiet med den öppna dörren och fönstret bakom, för tankarna till den samtida danske konstnären Vilhelm Hammershøi.

Efter att ha varit föreståndare och lärare på Valand flyttade Carl Wilhelmson 1910 till Stockholm. Där startade han en egen målarskola. Harriet Löwenhjelm var en av eleverna. Så småningom blev Wilhelmson professor på Konsthögskolan. Året efter flytten till Stockholm lät han i Fiskebäckskil bygga den sommarvilla kombinerad med ateljé som fortfarande finns kvar.

Carl Wilhelmson är begravd i Fiskebäckskil. I samma grav vilar mamman Mathilda och systern Anna.

Referenser

1. Brummer HH, Hedström P, red. Albert Edelfelt. Bokförlaget Atlantis, i samarbete med Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm, 2005. ISBN 91-7353-055-7.
2. Wennergren G. Konstpaus – Helene Schjerfbeck's Konvalescenten. *Barnläkaren*. 2017; (3): 30-31.
3. Ustvedt Ø, Aslaksby TE. Edvard Munch: *Det syke barn. Historien om et mesterverk*. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo, 2009. ISBN 978-82-8154-036-1.
4. Wennergren G. Edvard Munchs *Det syke barn*, till minnet av en lungsjuk syster. *Allergi i Praksis*. 2018; (2): 28-30. https://www.naaf.globalassets/allergi-i-praksis/2---18/aip-2_2018_wennergren_edvard_munch_det-syke-barn_side-28-30.pdf
5. Wettrell G. "The Sick Child" in *Scandinavian art*. *Hektoen International Journal*. 2019; 11 (4).

Göran Wennergren, temaredaktör i detta nummer (se bild i presentationen på sid 6), seniorprofessor, överläkare, Avdelningen för Pediatrik, Göteborgs universitet och Drottning Silvias barn- och ungdomssjukhus, Göteborg. E-mail: goran.wennergren@pediat.gu.se

Bild 7. Edvard Munch, *Det sjuka barnet*, 1907. Thielska Galleriet. Foto: Thielska Galleriet, Tord Lund. Wikimedia Commons, Public Domain.

Bild 8. Carl Wilhelmson, *Det sjuka barnet*, 1896. Privat ägo. Foto: Patric Evinger.

Foto: iStock

Barnböcker som medicin

Varför gör min sjukdom att jag inte orkar leka med andra barn fast jag vill?

Är jag fortfarande en bror när min enda bror inte lever längre?

Kommer pappa att vara nykter i kväll? Jag vill ju leka och leva som andra barn, varför måste jag dö?

Barnläkaren möter sorgsna barn i sådana här svåra livssituationer. Lä-karen hjälper då, med mediciner och annat, det sjuka och/eller oroliga barnet så gott läkaren förmår. Det är skönt att veta att i den psykiska smärtlindringen kan också ofta ett samtal om en älskad bok vara betydelsefullt. Som förberedelse och bearbetning. Som tröst.

Många trösterika böcker för små barn kan väl fungera som lindring också för tonåringar som är sjuka, oroliga, ledsna, förtvivlade. Här kommer några bokförslag.

Böcker om att leva med andras sjukdom - eller sin egen

Bilderboken "Trollpappan" av Cecilia Torudd handlar om sjukdomen alkoholism. Det barn som har en alkoholsjuk förälder kan finna tröst i berättelsen om trollpojken som bor med sin mamma som märker att sonen blir mer och mer inåtvänd.

Mamman förstår att pojken saknar sin alkoholiserade pappa som han knappt har träffat och tar därför med sig pojken till pappan. I några dagar har far och son det fint tillsammans, de fiskar och har ganska

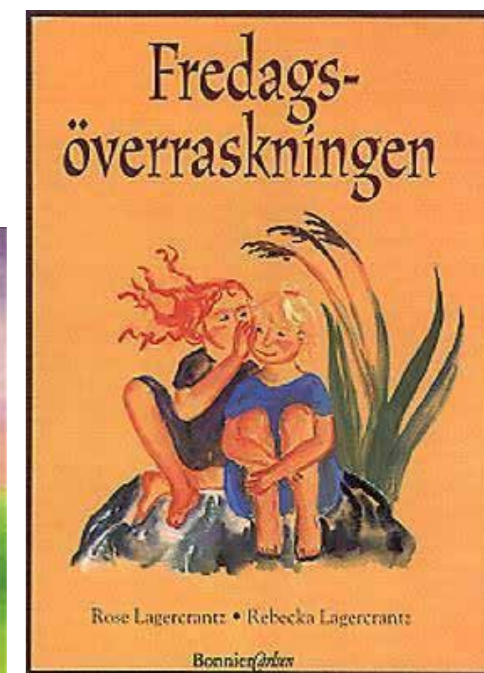
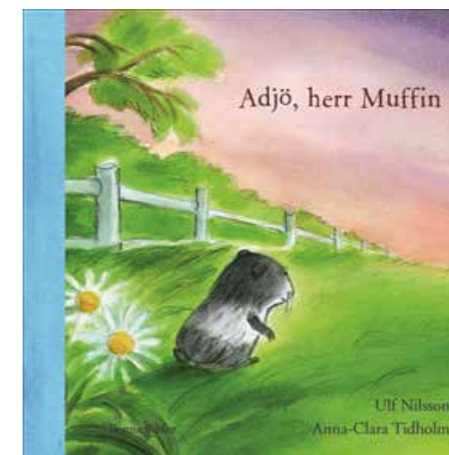
roligt. Pojken kan, så småningom, acceptera att han inte kan leva med pappa. Men de kommer att träffas igen.

Kapitelboken "Alaska" av den holländska författaren Anna Woltz är berättelsen om den svårt epilepsisjuka pojken Sven, den sorgsna flickan Parker och den unga assistanshunden/terapihunden Alaska som båda barnen behöver. Sven behöver hunden för att överhuvudtaget överleva. Parker, som älskar Alaska, var den kloka hundens första ägare, men - eftersom Parker har en allergisk bror - förlorade hon sin kärlek Alaska till Sven. En hjärtevärmade bok är detta som ger upphov till viktiga samtal om sjukdom, ensamhet och längtan.

Trösterika böcker för barn

Sedan några böcker som vill ge tröst. Det finns många sådana böcker. Underbara! Jag tänker på "Det osynliga barnet" av Tove Jansson eller "Det röda trädet" av Shaun Tan eller ... men jag får nöja mig med tre förslag.

Bilderboken "Adjö, herr Muffin" av Ulf Nilsson (med bilder av Eva

Eriksson) är en vemodig men också varm och trösterik bok för den som sörjer någon, vare sig denna någon är ett älskat djur eller en älskad äldre människa. Herr Muffin är ett gammalt och grått marsvin som har fått ont i magen. Hans unga matte skriver brev till honom där hon funderar över livets och dödens mysterier och - efterhand - förbereder hon sig för sin käre gamle väns död.

I bilderboken "Fredagsövertäckningen" av Rose Lagercrantz (illustrerad av Rebecka Lagercrantz) berättas det i text och bild om Ninni som tycker om att få vara med då hennes bästa vän Signe varje fredag får en överraskning av sin pappa. Så kommer tragedin. Lilla Ninni förlorar all glädje då hennes mamma plötsligt dör. Men - stillsamt - hjälper vänskapen med Signe henne en smula genom sorgen. Kanske kan glädjen en dag återvända till Ninni.

"Bröderna Lejonhjärta" av Astrid Lindgren (illustrerad av Ilon Wikland) kan vara en tröstgåva till ett sjukt barn och till ett barn som har ett svårt sjukt syskon. I denna hjältemyt och antikrigsroman får läsaren - tillsammans med två bröder - resa från en svår verklighet till lägereldarnas och sagornas tid. I berättelsens början ligger den lungsjuke Skorpan flämtande och dödssjuk i kökssoffan. Han vet att hans liv snart är slut men tragedin blir större än så. Innan den modige lille Skorpan drar sitt sista andetag dör hans beundrade storbror. Trettonårige Jonatan bryter nacken då han, för att rädda Skorpan i en eldsvåda, kastar sig ut genom fönstret. Jonatans sista ord är: "Gråt inte Skorpan, vi ses i Nangijala". Dock visar sig den ljuva Körsbärsdalen i Nangijala inte vara ett paradiset för de döda bröderna - den dalen är

omgärdad av ondska och våld.

Slutet i sagan är omdiskuterat. När bröderna Lejonhjärta har prövats i en mängd strapatser och fasor kommer den sublima avslutningen. En skimrande vacker plats vid namn Nangilima är i sikte. Skorpan vågar ta språnget dit och han bär sin älskade storebror på ryggen. Skorpan ropar; "Å Nangilima! Ja, Jonatan, ja, jag ser ljuset! Jag ser ljuset!"

Astrid Lindgren har fått tusentals brev från sina läsare efter det att hon skrev "Bröderna Lejonhjärta". För många svårt sjuka barn har Skorpan och Jonatans saga blivit en tröstesaga på djupet.

En bro mellan livet och döden och livet.

Lena Kjersén Edman, fil dr i litteraturvetenskap och skribent

E-mail: lena.kjersen@hotmail.com

Genom att barnen får använda flera sinnen, exempelvis på småbarnssången, banas väg för integrering av olika funktioner och mognad av hjärnan, menar Ulrika Ådén. Foto: iStock

Musiken och barnets hjärna

Att barn behöver fysisk aktivitet för att må bra och utvecklas är oomtvistat och lyfts ofta i debatten. Barns kulturella och musikaliska behov är inte lika väl beforskade. Allt som barn och tonåringar tränar på förändrar deras hjärnor. De som sjunger i kör eller spelar instrument tränar upp sin förmåga att diskriminera ljud, sina motoriska nätverk för just dessa förmågor och sina nätverk för rytm och tonhöjd. Allt detta har kunna visualiseras med modern MR metodologi. Effekterna på hjärnan är tydligare om träningen börjar i rätt utvecklingsfönster och det finns ofta en dos-respons effekt.

Att barn behöver fysisk aktivitet för att må bra och utvecklas är oomtvistat och lyfts ofta i debatten. Barns kulturella och musikaliska behov är inte lika väl beforskade. Allt som barn och tonåringar tränar på förändrar deras hjärnor. De som sjunger i kör eller spelar instrument tränar upp sin förmåga att diskriminera ljud, sina motoriska nätverk för just dessa förmågor och sina nätverk för rytm och tonhöjd. Allt detta har kunna visualiseras med modern MR metodologi. Effekterna på hjärnan är tydligare om träningen börjar i rätt utvecklingsfönster och det finns ofta en dos-respons effekt.

En färsk studie visar att barn och tonåringar i allmänhet ägnar sin mindre åt musik och mer åt träning på fritiden idag än i början av 2010-talet (1). Under vårens pandemi blev paradoxalt nog körsång IRL en av de farligare aktiviteter barn kunde ägna sig åt och många körer ställdes in. Vi vet från utvecklingsbiologin att barnhjärnans tidiga utveckling är beroende av naturligt sensoriskt inflöde för att or-

ganisera hjärnans nätverk i kritiska skeden. För mer än ett decennium sedan visade vi med den då nya metodologin för aktivering av hjärnan i vila med MR att de första nätverken som är aktiva i vila hos nyfödda barn är sensoriska, auditiva och visuella och att de mest trafikerade knutpunkterna, hubbarna, finns just i dessa system.

Nyfödda visar tidigt intresse för musik

Mammas röst är en viktig källa till sensorisk stimulans för fostret och det nyfödda barnet. Kycklingar som inte hört hörens lockrop under sen fosterutveckling på grund av störande ljud, kunde senare inte känna igen hennes röst när de separerades från modern. På samma sätt har det förslagits att prematurfödda separeras från moderns röst vid vård på neonatalavdelning och att de är sämre på att diskriminera mellan moderns röst och andra röster vid fullgången tid (2). Betydelsen av pappas röst är mycket mindre studerad. En studie från USA

visade att tre månader gamla barn inte föredrog pappans röst framför andra mäns röst. Förmodligen påverkas resultaten av hur mycket barnen exponerats för pappans röst. Det är möjligt att fynden skulle se helt annorlunda ut i ett land som Sverige där många pappor tillbringar mycket tid med sina nyfödda barn.

Det nyfödda barnet visar tidigt intresse för musik. Alltmer välgjord forskning kring musikerapi på neonatalavdelningar bedrivs idag och man har beskrivit stabiliserande effekter av musik på autonoma funktioner, sömn/vakenhetscykler, syresättning, förmåga att suga/tid till fulla mål och antal vård dygn (3).

Specialkomponerad musik i kuvöserna

Det är väl känt att prematur födsel ofta påverkar hjärnans utveckling med konsekvenser under barndom och i vuxenlivet. I synnerhet kognition, exekutiva funktioner och emotionell reglering kan vara påverkade och neuropsykiatriska funktionsvariationer är vanliga. Ett av hjärnans nätverk som är påverkat hos prematurer i flera studier är salienennätverket. Detta fungerar enkelt uttryckt som en switch mellan den yttre (exekutiva nätverk) och inre (defaultnätverket) världen. Kanske är det så att prematurfödda har svårt att sortera sinnesintrycken. Våra studier på prematurfödda 11 åringar visar att en stor del av hjärnans aktivitet i vila ägnas åt processning på lägsta nivå i sensoriska hjärnbarken och inte i frontalloben som hos fullgångna 11 åringar (4).

En spännande studie publicerades i PNAS 2019 (5) där Petra Huppis forskargrupp från Geneve använde specialkomponerad musik som spelades i kuvöserna 10 min per dag för prematurfödda under fyra veckor. De kunde sedan påvisa en ändrad signalstyrka i just salienennätverket hos barnen som exponerats för musik. Inom ett par år får vi veta om musiken ger bestående förbättringar i hjärnans funktioner.

Meningsfull sensorisk information

Pernilla Hugoson är musikerapeut på neonatalavdelningar i Stockholm och studerar i sitt avhandlingsarbete effekten av att stimulera föräldrars intuitiva och interaktiva sång för sina prematurfödda barn under vårdtiden på neonatalen. I en randomiserad kontrollerad studie "Singing kangaroo" ser vi med magnetencefalografi att musikerapiinterventionen normaliserar svaren på vanliga språklyd i auditiva cortex vid fullgången tid. Prematurfödda barnets hjärna lär sig att känna igen språklyden ju mer föräldrarna sjunger. Detta kan ju tyckas självklart, men det är inte så lätt för alla föräldrar att känna sig bekväma med att prata och sjunga med sina barn i en högteknologisk sjukhusmiljö och de kan behöva stöd i att ta fram dessa föräldrainspirationer. En utvärdering av barnens språk och hjärnutveckling efter interventionen pågår nu.

Effekterna av utvecklingsorienterad vård för att modulera sensoriskt inflöde under kritiska perioder studeras alltmer och mycket

talar för att musik är en komponent som ger meningsfull sensorisk information. Musik triggas inte bara hörselsystemet men också emotionsreglering och har potentialen av påverka utvecklingen av sociala och kognitiva funktioner, särskilt exekutiva funktioner. På så sätt har musik och mänskliga rösten möjlighet att modulera utvecklingen av barnhjärnan, särskilt de nätverk som är känsliga tidigt i livet.

Genom att barnen får använda flera sinnen, banas väg för integrering av olika funktioner och mognad av hjärnan. I den lustfyllda musiken kan barnet få en känsla av samhörighet, identitet och gemensam kultur. Alla barn har rätt till kultur enligt Barnkonventionen!

Referenser

1. Auhuber, L., Vogel, M., Grafe, N., Kiess, W. & Poulain, T. Leisure Activities of Healthy Children and Adolescents. *International journal of environmental research and public health* 16, doi:10.3390/ijerph16122078 (2019).
2. Krueger, C. Exposure to maternal voice in preterm infants: a review. *Advances in neonatal care : official journal of the National Association of Neonatal Nurses* 10, 13-18; quiz 19-20, doi:10.1097/ANC.0b013e3181cc3c69 (2010).
3. Standley, J. Music therapy research in the NICU: an updated meta-analysis. *Neonatal network : NN* 31, 311-316, doi:10.1891/0730-0832.31.5.311 (2012).
4. Padilla, N. et al. Breakdown of Whole-brain Dynamics in Preterm-born Children. *Cerebral cortex* 30, 1159-1170, doi:10.1093/cercor/bhz156 (2020).
5. Lordier, L. et al. Music in premature infants enhances high-level cognitive brain networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 116, 12103-12108, doi:10.1073/pnas.1817536116 (2019).

(Fullständig referenslista kan erhållas från författaren).

Ulrika Ådén MD, PhD, överläkare, Professor Neonatologi, Inst Kvin- och barns hälsa, Bioclinicum J9:30, Karolinska Institutet

E-mail: ulrika.aden@ki.se

Idag är det främst i ultraortodoxa kretsar i exempelvis New York, Jerusalem eller Paris som jiddischen lever kvar, menar Salomon Schulman som är aktiv modersmållärare i jiddisch här i Sverige. Bilden visar judiska barn på en gata i Jerusalem. Foto: iStock

Barn och minoritetsspråk: Jiddisch i likkällaren

Ett tag var vi flera judiska läkare på Barnkliniken. Vi var liksom de icke-judiska kollegerna lyckligen ovetande om att vår professor och tillika klinikchef var en betydande relik från protesterna mot ”judeimporten” år 1938. Han gnäggade alltför belåtet, när han fick höra vårt stridsrop på vägen mot neonatalen för en möjlig komplicerad förlossning. Då flåsade vi fram neologismen ”a shnit funem kayser”, innebärande kejsarsnitt.

Egentligen kunde de flesta av oss en skraltig jiddisch eftersom munarten talades rudimentärt i de flesta judiska hem. På den tiden fanns ingen hemspråksundervisning som kunde staga upp ruinerna av våra förfäders språk.

Däremot var det en fröjd att få höra jugoslavernas barn tala sina tungomål, när jag mötte dem på barnvårdscentralen eller på kliniken. Orden forsade likt snabbt rinnande vatten ur ungarnas munnar. Det imponerade på mig.

Ungjugoslaverna var fräna. Men när man lyfte lite på förlåten var förvånansvärt nog stoltheten inte den förväntade hos föräldrarna. De klagade på barnens förkrympta ordförråd, deras rangliga grammatiska hembyggen. De lät i föräldrarnas öron som skåningar på ett jungfrubesök i Sarajevo.

Jugoslavernas hemspråklärare, liksom deras mer exotiska kolleger, bekräftade sakernas ofta jämmerliga tillstånd men arbetade oförtrutet på för att slipa bort de värsta avarterna. Dessutom hade lärarna på den tiden även en psykosocial roll i barnens liv. Lärarna skulle också hjälpa eleverna att anpassa sig till svenskarnas sedvänjor: som att äta sockrat lantbröd eller dansa små grodorna.

Bara för några år sedan blev faktiskt även jag modersmållärare, då i jiddisch. Mina elever kunde ingen jiddisch alls, nada! Jag fick börja från scratch och det med enbart 40 minuter i veckan. Hur mycket hinner man lära sig på den korta tiden? Inte mycket mer än: ”Ich farshtay gornish” (sv. övers. Jag förstår inget). Detta drastiska exempel bjudes på, bara för att ge den nyfikne läsaren ett hum om språkets germanska karaktär. Annars är det hebreiska, arameiska och slaviska

konstruktioner som också gäller. Att bibringa dylika finesser under dessa minimöten känns något uppgivet redan på förhand. När idiommet till yttermera visso skrives med hebreiska bokstäver blir hindren svårhoppade.

En grupp träffar jag paradoxalt nog på det som en gång var den Anatomiska institutionen i Lund, där medicinarkursen en gång dissekerade de döda. Idag huserar ett gymnasium där, utan det latinska påbudet att ”här är platsen där döden bispringer livet”.

Vi sitter i den forna likkällaren. Vad passar inte bättre för ett döende språk än att återupplivas, där formalinstanken fortfarande kittlar likt en fantomstank i mina näsborrar? Just dessa elever kan förstås benämna artär, hjärta och könsorgan på klingande jiddisch.

Jiddisch är lingvistiskt sett komplicerat. Dess ursprung i tre språkgrupper – den germanska, slaviska och semitiska – ställer höga krav på nybörjaren. Allrahelst som de kulturella miljöerna där språket talades, utrotades.

Idag är det främst i ultraortodoxa kretsar i exempelvis New York, Jerusalem eller Paris som jiddischen lever kvar. Dit är avståndet långt från den tämligen sekulära svenska bakgrund mina flesta elever kommer ifrån. Vinsten med att lära sig ”hemmets” språk kanske därför mer ligger på det identitetsskapande området än på det akademiska.

Å andra sidan träffar jag fortfarande en jiddischgrupp som jag plå-

gade på universitetsnivå, låt vara under fyra timmar på veckobasis, för ett tiotal år sedan. De studerar litteraturen med en jiddischkulturens iver utan att i allmänhet ha någon som helst judisk bakgrund.

Den pedagogiska förhoppningen (som jag inbillar mig kläcks i varje lärarhjärnas synapser) består i att skoleleverna så småningom kommer att vistas i miljöer där de en gång innötta jiddischorden kommer till nytta och glädje. Om språket ska återfödas bland mina adepter lär det sanna mina ord bli en svår förlossning, svårare än med ”a shnit funem kayser”.

Salomon Schulman, barnläkare,
barnpsykiatriker och författare,
Lund

E-mail:
schulmanxy@hotmail.com

Barnläkaren - barnläkarnas egen tidning!

Vill du vara synlig för så många pediatriker som möjligt? Annonsera i tidningen eller på www.barnlakaren.se

Vid varje utgivning får alla medlemmar i Svenska Barnläkarföreningen ett nyhetsbrev med länk till det nya numret.

Utkommer
6 gånger per år!

Vill du annonsera?
E-mail:
info@barnlakaren.se
tel: 073-202 09 29

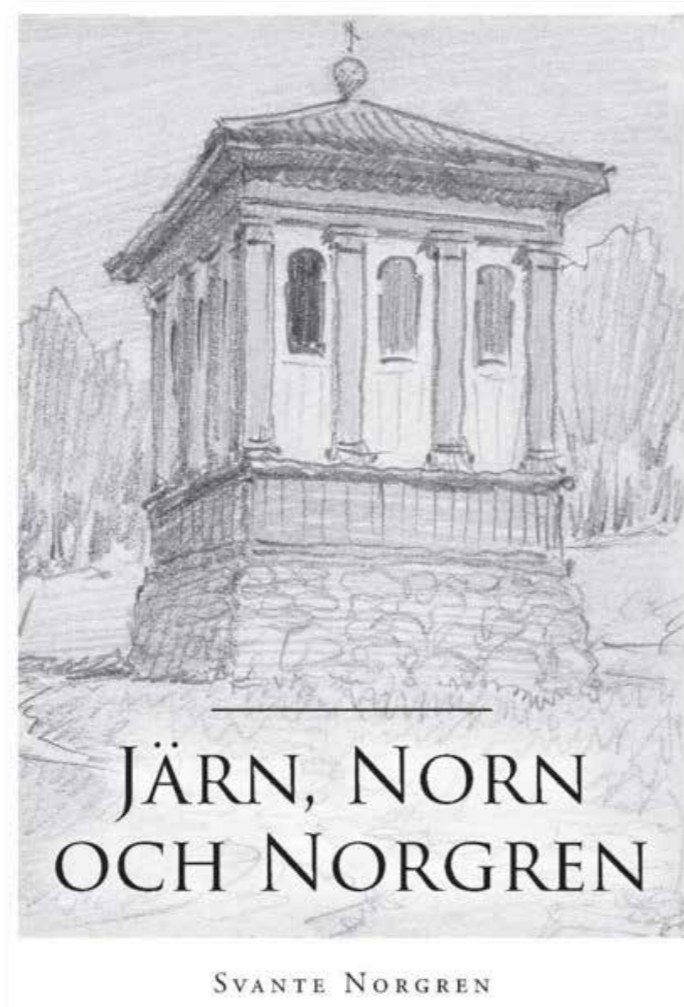
Bokrecension:
**Barnsjukhuschefen
 söker efter sina rötter**

Författare: Svante Norgren Antal sidor: 365

Förlag: Vulkan

Utgivning: 2020

ISBN: 9789189059498

När jag var barn fick jag följa med min morfar till sin gamla arbetsplats Götaverken och se hur fartygsskroven nitades ihop med järnplåt. Flera somrar följde jag med min far till en hytta i Bergslagen, som hans morfar varit patron för. Jag fick se det smälta järnet rinna ner i tackformar från masugnen. När jag nu frågar mitt 15 åriga barnbarn om hon vet vad nitjärn och masugn står för är hon helt oförstående, trots att hon är duktig i skolan.

Om man vill veta hur järnhanteringen gick till förr i världen skall man läsa boken: Järn, Norn och Norgren av Svante Norgren temacheffen för Astrid Lindgrens barnsjukhus. Svante redogör i detalj för forna tiders järnhantering såsom Lancashiresmide. Han härstammar nämligen från Norn, ett brukssamhälle i Bergslagen med en sedan länge nedlagd masugn. Målsättning med att skriva den här boken var att utforska hur vanligt folk påverkades av industrialiseringen. Han menar att detta sällan framgår i de flesta historiska verken. "Sveriges historia äro deras konungars" proklamerade av en av mina anfäder Erik Gustaf Geijer. Man skulle tro att detta fortfarande gäller när tv-utbudet domineras av serier såsom om Tudor, Crown och Windsor och födel-sedagsfiranden i vårt eget kungahus.

Men Svante riktar blickarna mot en helt annan värld. Han spårar i detalj sina släktingar som bodde och verkade i ett representativt samhälle i Sverige fram till början av 1900- talet. Nästan alla männen arbetade i bruket liksom en del kvinnor och barn vissa tider. Bruksin-vånarna hade dock något bättre levnadsstandard än den övriga allmogen då brukets patron var som en patriark och kände ett visst socialt

ansvar. Men vissa tider noterades att hälften av de avlidna som skrevs in i kyrkoböckerna var barn. Ett difteriutbrott i slutet av 1800-talet skördade många offer. De enda man kunde göra var att pensla med lapis i halsen. Särskilda illa drabbades de "oäkta" barnen. Om fäderna hörde till överklassen kunde de noteras i kyrkolängden som okända. Men mammorna straffades hårt och Svante exemplifierar med Hilma, som emigrerat till Amerika omkring år 1912 för att skicka hem pengar till morföräldrarna för sitt barns försörjning.

Svante har i detalj spåret hundratals ättlingar till sina förföräldrar Peter Persson Norgren och Catharina Persdotter Brandt, som båda föddes vid mitten 1700-talet.

Det är en fascinerande historia, som slutar vid tiden när folkhemmet etableras. Jag hade väntat mig att Svante också redovisat DNA analyser från de efterlevande, eftersom han har en bakgrund som molekylärbiolog. Kanske man skulle kunna spåra fäderna till de barn, som registrerades som faderlösa i kyrkoböckerna. Men det får väl komma i nästa bok?

Hugo Lagercrantz, emeritusprofessor i pediatrik vid Karolinska institutet E-mail hugo.lagercrantz@ki.se

Hjälp människor på flykt!

Just nu är 60 miljoner människor på flykt undan krig och förföljelse i världen. Din hjälp behövs.

SMS:a FLYKT150 till 72980 och ge 150 kronor. Eller swisha valfritt belopp till 123 90 01 645. Tack!

90 SVENSK INSAMLINGS KONTROLL

Sverige för UNHCR FN:s flyktingorgan

90 SVENSK INSAMLINGS KONTROLL

HJÄLP FLER SJUKA BARN ATT FÅ EN STOR DAG!

GE EN GÅVA PÅ BG 900-5133

Hjälp oss att göra fler sjuka barns drömmar till verklighet. Din gåva gör skillnad!

www.minstoradag.org

MIN STORA DAG

OBS! Under kalendariet publiceras enbart kalendarietpunkter som registrerats på BLF:s hemsida. Registrera därför din kurs/fortbildning på www.barnlakarforeningen.se

OKTOBER

2/10 Barnhivdagen, för kliniker som arbetar med barn med hiv. Svenska Läkaresällskapet. Info: johanna.rubin@sll.se

16-17/11 European Paediatric Advanced Life Support (EPALS) Info: <http://vardgivarwebb.regionostergotland.se/epals>

26-30/10 The imperial college neonatal update, 2020, London
Info: <http://www.imperial.ac.uk/school-public-health/neonatal-update/>

27-28/11 MSF Paediatric Days, Dakar, Senegal Info: <https://paediatrics.msf.org/>

NOVEMBER

2/11-30/11 The neonatal update: the science of the newborn care
Info: <https://www.imperial.ac.uk/school-public-health/neonatal-update/neonatal-update-2020/>

Nästa nummer...

Nästa nummer har temat **Barnläkaren råd till föräldrar** och utkommer **den 25 november**.

Det kommer dock att finnas tillgängligt på Barnläkarens hemsida www.barnlakaren.se tidigare. Via vårt nyhetsbrev och Twitter får du information om när detta sker.

Varmt välkomna att medverka i tidningen. Glöm inte att skicka med ett högupplöst porträttfoto av er själva och att skriva under med namn, titel och arbetsplats och e-mail (exempel: anders.andersson@hotmail.com).

Max 500 ord, 5 referenser/artikel. Tipsa gärna om nyheter: info@barnlakaren.se

HJÄLP BARNEN SOM FLYR!

Just nu har vi akuta insatser i bland annat Syrien, Grekland, Italien, Serbien och här hemma i Sverige. Men det räcker inte. Vi behöver din hjälp. Vi behöver bli fler. **Bli Barnrättskämpe på raeddabarnen.se**

Vår verksamhet kontrolleras av Svensk Insamlingskontroll. Vårt 90-konto garanterar att dina pengar används så effektivt och ansvarsfullt som möjligt.

BARNEN I JEMEN MÅSTE OCKSÅ TVÄTTA HÄNDERNA MOT CORONA.

FAST UTAN TVÅL OCH UTAN VATTEN.

KÖP HYGIENPAKET PÅ UNICEF.SE

EASYHALER®

EN PÅLITLIG INHALATOR SOM ÄR ENKEL ATT ANVÄNDA¹

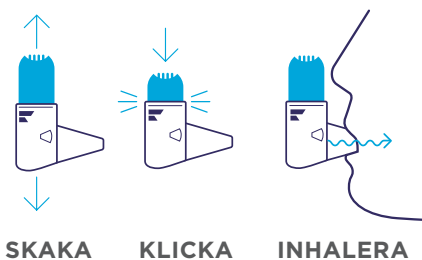
BUVENTOL
EASYHALER®
(SALBUTAMOL)

BUVENTOL EASYHALER - REKOMMENDERAT BEHANDLINGSVAL I 20 AV 21 REGIONER*

Luftrörsvidgande behandling från 6 år.
Finns i två styrkor:

100 mikrogram | 200 doser (skyddsfodral ingår)
200 mikrogram | 60 doser | 200 doser (skyddsfodral ingår)

INHALE. EXHALE. EASYHALE.

SKAKA   KLICKA   INHALERA

INSTRUKTIONSFILM FINNS PÅ
MEDICININSTRUKTIONER.SE

ORION PHARMA AB | TEL 08-623 64 40 | WWW.ORIONPHARMA.SE

*Aktuella listor per den 1 augusti 2020. Se respektive rekommendationslista för detaljerad information.

Referenser 1. Chrystyn H. Closer to an "ideal inhaler" with the Easyhaler. An innovative dry powder inhaler. Clin Drug Invest 2006;26:175-183

Buventol Easyhaler® (salbutamol) [Rx] F. Inhalationspulver 100 mikrogram/dos och 200 mikrogram/dos. För symtomlindring av bronkialkonstriktion vid astma och kroniskt obstruktiv lungsjukdom (KOL). Buventol Easyhaler godkänd från 6 år. Senaste översyn av produktresumé: 2020-05-25. . För priser och ytterligare information se www.fass.se.